

Journal of Research in Educational Systems

Volume 17, Issue 62, 2023
Pp. 19-33

Print ISSN: 2383-1324
Online ISSN: 2783-2341

Homepage: www.jiera.ir

Article Info:

Article Type:
Research Article

Article history:
Received September 19,
2022
Received in revised form
November 06, 2023
Accepted November 18,
2023
Published Online
November 22, 2023

Keywords:
Social skills,
Hidden curriculum,
Grounded theory

Representation of the Process of Formation of Social Skills of Primary School Students Based on the Hidden Curriculum

Siamand Ghaderi¹ | Firooz Mahmoodi² | Yosef Adib³ |
Ali Imanzadeh⁴

1. Ph.D. Student of Curriculum Planning, Tabriz University, Iran. E-mail: syamandsablax@gmail.com
2. *Corresponding Author*, Professor, Department of Educational Sciences, Tabriz University, Iran. E-mail: firoozmahmoodi@tabrizu.ac.ir
3. Professor of Educational Sciences Department, Tabriz University, Iran. E-mail: adib@tabrizu.ac.ir
4. Associate Professor, Department of Educational Sciences, Tabriz University, Iran. E-mail: aliimanzadeh@tabrizu.ac.ir

ABSTRACT

Objective: Social skills are developed through exposure to social environments and a part of the education process that is implicit and unteachable (hidden curriculum) available to learners. This study aimed to represent the formation process of social skills in primary school students with the focus on hidden curriculum.

Methods: Therefore, a semi-structured interview was conducted using a qualitative method based on the Foundation's data theory, using a targeted sampling of 15 elementary school teachers in Mahabad city, until the theoretical saturation of the data. Data analysis was also done by continuous comparison method, through open, central and selective coding in the form of 9 general categories and 23 sub-categories under Max Kyuda version 2020 software. The data pattern of the foundation in this study was depicted through the graphic model (outputs of Max Kyuda).

Results: The final model in the form of contextual factors includes; family, school and peers, process factors including; interaction with the environment, skill learning, changing and modifying behavior and training methods and consequent factors; including desirable social skills and undesirable social skills were extracted and categorized based on the three elements of the Strauss and Corbin (2008) model.

Conclusion: The results showed that social skills in students is a multi-dimensional process that requires a comprehensive and multi-faceted look at the educational system in the form of open curricula with an emphasis on the hidden curriculum and its functions (structure of educational centers, social atmosphere and family).

Cite this article: Ghaderi, S., Mahmoodi, F., Adib, Y., manzadeh, A. (2023). Representation of the Process of Formation of Social Skills of Primary School Students Based on the Hidden Curriculum. *Journal of Research in Educational Systems*, 17(62), 19-33. <https://doi.org/10.22034/JIERA.2023.415302.3044>

© The Author(s) **Publisher:** Iranian Educational Research Association
DOI: <https://doi.org/10.22034/jiera.2023.385047.2912>

پژوهش در نظام‌های آموزشی

دوره ۱۷، شماره ۶۰، ۱۴۰۲
ص ۱۹-۳۳

شاپا (چاپی): ۱۳۲۴-۲۳۸۳

شاپا (الکترونیکی): ۲۳۴۱-۲۷۸۳

Homepage: www.jiera.ir

درباره مقاله

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

تاریخچه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۶/۲۸

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۸/۱۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۸/۲۷

تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۸/۳۰

واژه‌های کلیدی:

برنامه درسی پنهان،

مهارت‌های اجتماعی،

نظریه زمینه‌ای

بازنمایی فرایند شکل‌گیری مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دوره ابتدایی با محوریت برنامه درسی پنهان

سیامند قادری^۱ | فیروز محمودی^۲ | یوسف ادیب^۳ | علی ایمان زاده^۴

۱. دانشجوی دکتری برنامه‌ریزی درسی، دانشگاه تبریز. رایانامه: syamandsablax@gmail.com

۲. نویسنده مسئول: دانشیار گروه علوم تربیتی، دانشگاه تبریز. رایانامه: firoozmahmoodi@tabrizu.ac.ir

۳. استاد گروه علوم تربیتی، دانشگاه تبریز. رایانامه: adib@tabrizu.ac.ir

۴. دانشیار گروه علوم تربیتی، دانشگاه تبریز. رایانامه: aliimanzadeh@tabrizu.ac.ir

چکیده

هدف: مهارت‌های اجتماعی از طریق مواجهه با محیط‌های اجتماعی و بخشی از فرایند آموزش که به صورت ضمنی و غیرقابل تدریس (برنامه درسی پنهان) در دسترس فراگیران قرار می‌گیرد توسعه می‌یابد. این مطالعه در صدد، بازنمایی فرایند شکل‌گیری مهارت‌های اجتماعی در دانش‌آموزان دوره ابتدایی با محوریت برنامه درسی پنهان انجام شد.

روش: لذا از روش کیفی به شیوه نظریه داده بنیاد با بهره‌گیری از نمونه‌گیری هدفمند از ۱۵ نفر آموزگار دوره ابتدایی شهر مهاباد تا اشباع نظری داده‌ها مصاحبه نیمه ساختاریافته به عمل آمد. تحلیل داده‌ها نیز به روش مقایسه مداوم، به واسطه کدگذاری باز، محوری و انتخابی در قالب ۹ مقوله کلی و ۲۳ مقوله فرعی تحت نرم‌افزار مکس کیودا نسخه ۲۰۲۰ انجام پذیرفت. الگوی داده بنیاد در این بررسی از طریق مدل گرافیکی (خروجی‌های مکس کیودا) به تصویر کشیده شدند.

یافته‌ها: الگوی نهایی در قالب عوامل زمینه‌ای شامل؛ خانواده، مدرسه و همسالان، عوامل فرایندی شامل؛ تعامل با محیط، مهارت‌آموزی، تغییر و اصلاح رفتار و روش‌های آموزش و عوامل پیامدی؛ شامل مهارت‌های مطلوب اجتماعی و مهارت‌های نامطلوب اجتماعی استخراج و بر اساس عناصر سه‌گانه مدل Strauss and Corbin (2008) دسته‌بندی شدند.

نتیجه‌گیری: نتایج نشان داد که مهارت‌های اجتماعی در دانش‌آموزان فرایندی چندبعدی بوده که نیازمند نگاهی جامع و چندسویه به نظام آموزشی در قالب برنامه‌های آشکار درسی با تأکید بر برنامه درسی پنهان و کارکردهای آن (ساختار مراکز آموزشی، جو اجتماعی و خانواده) است.

استناد به این مقاله: قادری، سیامند، محمودی، فیروز، ادیب، یوسف، و ایمان زاده، علی. (۱۴۰۲). ب. بازنمایی فرایند شکل‌گیری

مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دوره ابتدایی با محوریت برنامه درسی پنهان. پژوهش در نظام‌های

آموزشی، ۱۷ (۶۲)، ۱۹-۳۳. <https://doi.org/10.22034/JIERA.2023.415302.3044>

ناشر: انجمن پژوهش‌های آموزشی ایران

© نویسندگان

مقدمه

می‌کنند و هم زمینه ایجاد برنامه درسی پنهان را فراهم می‌کنند (میرعرب رضی و اکبری، ۱۳۹۶). برنامه درسی پنهان، برنامه‌ای ضمنی است که جنبه‌های تصادفی، اتفاقی و طراحی نشده تعلیم و تربیت را در برمی‌گیرد. بر این اساس، وظیفه مهم برنامه‌ریزان درسی، تجزیه و تحلیل کارکردهای (ماهیتی، کارکردنگر، ابعادی، عاملی و سطح‌نگر) برنامه درسی پنهان بر اساس و سطوح هر یک از این کارکردها است تا در کارآمدی کل یک مؤسسه تربیتی مؤثر واقع شود (مهرمحمدی، ۱۳۸۷) تبعات کنکاش در کارکردهای برنامه درسی پنهان را باید در مجموعه‌ای از موقعیت‌های یادگیری غیررسمی مانند، ساختار مراکز آموزشی، جو اجتماعی و کشش‌های متقابل میان اعضای مراکز آموزشی و تصورات و زمینه‌های موقعیتی فراگیران نسبت به معلمان و معلمان نسبت به فراگیران جستجو نمود (فتحی و اجارگاه، ۱۳۹۴).

عظیمی و سلیمانی (۱۴۰۰) نشان دادند که در کتاب‌های درسی ایران به مؤلفه‌های مقایسه و طبقه‌بندی، مهارت کاربرد ابزار و مهارت برقراری ارتباط و در روسیه به مؤلفه‌های مشاهده و تفسیر یافته‌ها و نتیجه‌گیری بیشتر توجه شده است (مامی و امیریان، به نقل از عموقدیری و همکاران، ۱۳۹۹) نشان دادند که نمایش خلاق بر سازگاری اجتماعی و قضاوت اخلاقی دانش‌آموزان تأثیرگذار است. احسانگر (۱۳۹۸) دریافت که برنامه درسی پنهان (در قالب مؤلفه جو اجتماعی مدرسه) با خلاقیت رابطه مثبت دارد. همچنین، برنامه درسی پنهان با مؤلفه‌های مهارت‌های اجتماعی مناسب، رفتارهای غیراجتماعی، پرخاشگری و برتری رابطه مثبت و معنادار قوی داشت. نعمتی (۱۳۹۳) نشان داد که ابعاد شناختی، اجتماعی، فیزیکی و سازمانی برنامه درسی پنهان ناشی از هوشمندسازی مدارس پیامدهای مثبت و منفی زیادی به ترتیب بر روش تدریس، ارزشیابی و زمان‌بندی دروس، روابط انسانی، فضای فیزیکی و قوانین و مقررات مدرسه داشته است. فروتنیان شهر بابکی (۱۳۹۲) در تحقیق خود، نشان داد، بین برنامه درسی پنهان و تمامی مؤلفه‌های آن با فرایند یادگیری نیز رابطه وجود دارد.

علیجان‌پور فوکلابی (۱۳۹۲) در پژوهش خود بیان داشت که طرز رفتار معلم و مسئولین در شیوه رسیدگی به مسائل

نظام‌های آموزشی نقش بنیادی در مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان در سنین ابتدایی دارند. لذا جهت آماده‌سازی و پرورش این مهارت‌ها شایسته است با درگیرکردن آنان در فرایند انجام فعالیت‌های عملی، تبادل دیدگاه‌ها و بحث گفتگو پیرامون هر یک از موضوعات درسی و غیردرسی در راستای تحقق این مهم گام برداشته و کلیه برنامه‌ها منطبق بر نیازهای روزمره و زندگی واقعی آن‌ها باشد (حجتی و همکاران، ۱۴۰۰).

نهاد تعلیم و تربیت به لحاظ کارکردهای خطیرش شایسته توجه و کندوکاو در زوایای آشکار و پنهان آن است. انتظار بر این است که دانش‌آموزانی که تحت آموزش‌های خاصی قرار گرفته و در معرض پیام‌ها و ارزش‌های مشخصی که از سوی مدیریت کلان، برنامه‌ریزی شده است قرار گرفته‌اند، هنگام ورود به اجتماع به این ارزش‌ها وادار باشند؛ اما متأسفانه بروز رفتارهایی مغایر با آنچه به صورت رسمی در دستور کار مدارس قرار داشته بسیار مشهود بوده و مایه نگرانی نسبت به کارآمدی سیستم تعلیم و تربیت شده است (فلاح و علیخانی، ۱۳۹۶). مهارت‌های اجتماعی مجموعه رفتارهای آموخته‌شده و موردپذیرشی است که فرد را توانا می‌سازد با دیگران رابطه مؤثر و مفید داشته باشد و از رفتارهای نامعقول اجتماعی خودداری کند. به‌طورکلی عوامل مختلفی مانند خانواده، مدرسه، گروه دوستان، رسانه‌های جمعی و جامعه در یادگیری مهارت‌های اجتماعی نقش دارند (Elliott & Gresham, 2005). فقدان مهارت‌های اجتماعی می‌تواند آثار مثبت و منفی متفاوتی بر روی دانش‌آموزان از جمله مشکلات رفتاری در مدرسه، بزهکاری، طرد همسالان، مشکلات عاطفی، دشواری در دوست‌یابی، پرخاشگری، مشکلات در روابط بین‌فردی، خودپنداره ضعیف، افت تحصیلی، داشته باشد (نجات، ۱۳۹۸).

Eisner و همکاران به نقل از مهرمحمدی (۱۳۸۷) بر این عقیده‌اند که برنامه درسی آشکار بخش کوچکی از آن چیزی است که مدارس آموزش می‌دهند. لذا، برنامه‌ریزان و مجریان برنامه درسی باید متوجه مسئولیت خطیر خود باشند زیرا که به‌طور هم‌زمان هم برنامه درسی آشکار را طراحی و اجرا

روش

رویکرد پژوهش حاضر، کیفی و راهبرد آن نظریه داده بنیاد است. پژوهشگر در صدد تدوین مدلی برای بازنمایی فرایند شکل‌گیری مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان با استناد به مدل پارادایمی Strauss and Corbin (2008) مبتنی بر عوامل زمینه‌ای، فرآیندی و پیامدها و مقوله محوری است. مشارکت‌کنندگان شامل کلیه آموزگاران دوره دوم ابتدایی شهرستان مهاباد در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۰. معیارهای انتخاب شامل؛ الف) داشتن تجربه تدریس بالای ۱۵ سال، چراکه از تجربه زیسته بالاتری از بودن با دانش-آموزان برخوردارند و بر اساس رتبه‌بندی معلمان دارای رتبه استاد معلم هستند که این رتبه نشانگر بالاترین دانش و تجربه در بین معلمان است. ب) داشتن مدرک تحصیلی کارشناسی و بالاتر در رشته تحصیلی آموزش ابتدایی، علوم تربیتی و یا روان‌شناسی ج) دارای حداقل ۴۰ سال سن، چراکه این سن حداقل سن موردنیاز معلمان برای دریافت رتبه استاد معلمی است. شیوه نمونه‌گیری به صورت هدفمند بود و این فرایند تا به اشباع رسیدن مقولات ادامه یافت. فرایند کار بدین صورت بود که داده‌های مستخرج با استفاده از مصاحبه نیمه ساختاریافته از آموزگاران به صورت خط به خط مورد کدگذاری باز قرار گرفتند و به منظور کشف مفاهیم از کدهای زنده استفاده شد. سپس در مرحله فرایند کدگذاری محوری، مقولات انتزاعی تر کشف شد و پس از کدگذاری محوری در مرحله کدگذاری انتخابی پژوهشگر روابط توصیفی از پدیده محوری را بیان کرد. در این بخش همانند کدگذاری باز و محوری، پدیده اصلی به سایر مقوله‌ها مرتبط گردید. بعد از انتخاب مقوله اصلی، مدل پارادایمی نهایی در راستای پاسخ به سؤالات (۱ و ۲ و ۳) تحقیق با استفاده از نرم‌افزار مکس کیودا نسخه ۲۰۲۰ ترسیم شد.

انضباطی، روش تدریس فعال، نوع آداب معاشرت همکلاسی‌ها و کارکنان مدرسه به عنوان برنامه درسی پنهان در رشد اجتماعی دانش‌آموزان نقش دارد. دهقانی (۱۳۸۹) نشان داد که میزان مهارت‌های اجتماعی در کتاب تعلیمات اجتماعی مجموعاً در حد متوسط و متوسط به پایین است و تعداد و درصد مقوله‌های مهارت‌های اجتماعی در کتاب پایه سوم بیشتر از کتاب پایه چهارم و کتاب پایه چهارم بیشتر از کتاب پایه پنجم. علیخانی و مهرمحمدی (۱۳۸۴) دریافتند که بین پیامدهای قصد نشده در مدارس با جو اجتماعی باز و بسته دخترانه و پسرانه تفاوت وجود دارد.

Yu و همکاران (2023) رابطه معنی‌دار فضای مدرسه با ارتقای سطح عزت‌نفس در دانش‌آموزان گزارش کردند. Ito و همکاران (2022) بیان داشتند آموزش دوره ابتدایی به عنوان مکانی برای اجتماعی شدن اولیه، نقش مهمی در شکل‌گیری ترجیحات اجتماعی مادام‌العمر ایفا می‌کند. Maria Antonia Casanova (2020) بیان کرد که برنامه درسی پنهان از سویی می‌تواند به دانش‌آموزان کمک کند تا مهارت‌های اجتماعی را از طریق فعالیت‌های فوق‌برنامه توسعه دهند. از سویی نیز می‌تواند هنجارهای اجتماعی منفی را تقویت کند Chen و همکاران (2019) بیان داشتند، دانش‌آموزانی که از توانمندی و مهارت‌های اجتماعی بالاتر برخوردارند نسبت به آینده خوش‌بین‌تر و امیدوارتر بوده و در غلبه بر چالش‌ها مقاومت بالاتری را نشان خواهند داد. به اسناد اثرگذاری برنامه درسی پنهان در شکل‌گیری مهارت‌های اجتماعی بوده و کم‌توجهی مبنی بر توزیع نامتقارن مؤلفه‌های مهارت‌های اجتماعی در لابه‌لای محتوی کتب درسی در نظام آموزشی، پژوهشگر بر آن است تا درصدد پاسخگویی به سؤال اصلی تحقیق، یعنی «عوامل زمینه‌ای، فرآیندی و پیامدهای شکل‌گیری مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دوره دوم ابتدایی با محوریت برنامه درسی پنهان کدام‌اند؟» برآید.

جدول ۱.

مشخصات مشارکت‌کنندگان در پژوهش

ردیف	جنسیت	تحصیلات	سابقه کار	وضعیت تأهل	پایه تحصیلی	پست سازمانی فعلی
۱	مرد	کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی درسی	۱۶	متأهل	ششم ابتدایی	آموزگار مدرسه
۲	مرد	کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی درسی	۱۸	متأهل	ششم ابتدایی	آموزگار مدرسه
۳	مرد	دکتری روان‌شناسی تربیتی	۳۲	متأهل	پنجم ابتدایی	آموزگار مدرسه
۴	زن	کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی درسی	۲۵	متأهل	چهارم ابتدایی	آموزگار مدرسه
۵	مرد	کارشناسی ارشد مدیریت آموزشی	۳۰	متأهل	چهارم ابتدایی	آموزگار مدرسه
۶	مرد	کارشناسی علوم تربیتی	۲۸	متأهل	چهارم ابتدایی	آموزگار مدرسه
۷	مرد	کارشناسی علوم تربیتی	۲۰	متأهل	پنجم ابتدایی	آموزگار مدرسه
۸	مرد	کارشناسی علوم تربیتی	۲۹	متأهل	پنجم ابتدایی	آموزگار مدرسه
۹	مرد	دانشجوی دکتری مدیریت آموزشی	۱۷	متأهل	پنجم ابتدایی	آموزگار مدرسه
۱۰	زن	کارشناسی علوم تربیتی	۲۹	متأهل	چهارم ابتدایی	آموزگار مدرسه
۱۱	زن	کارشناسی علوم تربیتی	۲۴	متأهل	چهارم ابتدایی	آموزگار مدرسه
۱۲	زن	کارشناسی آموزش ابتدایی	۲۹	متأهل	ششم ابتدایی	آموزگار مدرسه
۱۳	مرد	کارشناسی علوم تربیتی	۲۸	متأهل	ششم ابتدایی	آموزگار مدرسه
۱۴	مرد	کارشناسی آموزش ابتدایی	۲۸	متأهل	ششم ابتدایی	آموزگار مدرسه
۱۵	مرد	کارشناسی ارشد علوم تربیتی	۲۹	متأهل	پنجم ابتدایی	آموزگار مدرسه

یافته‌ها

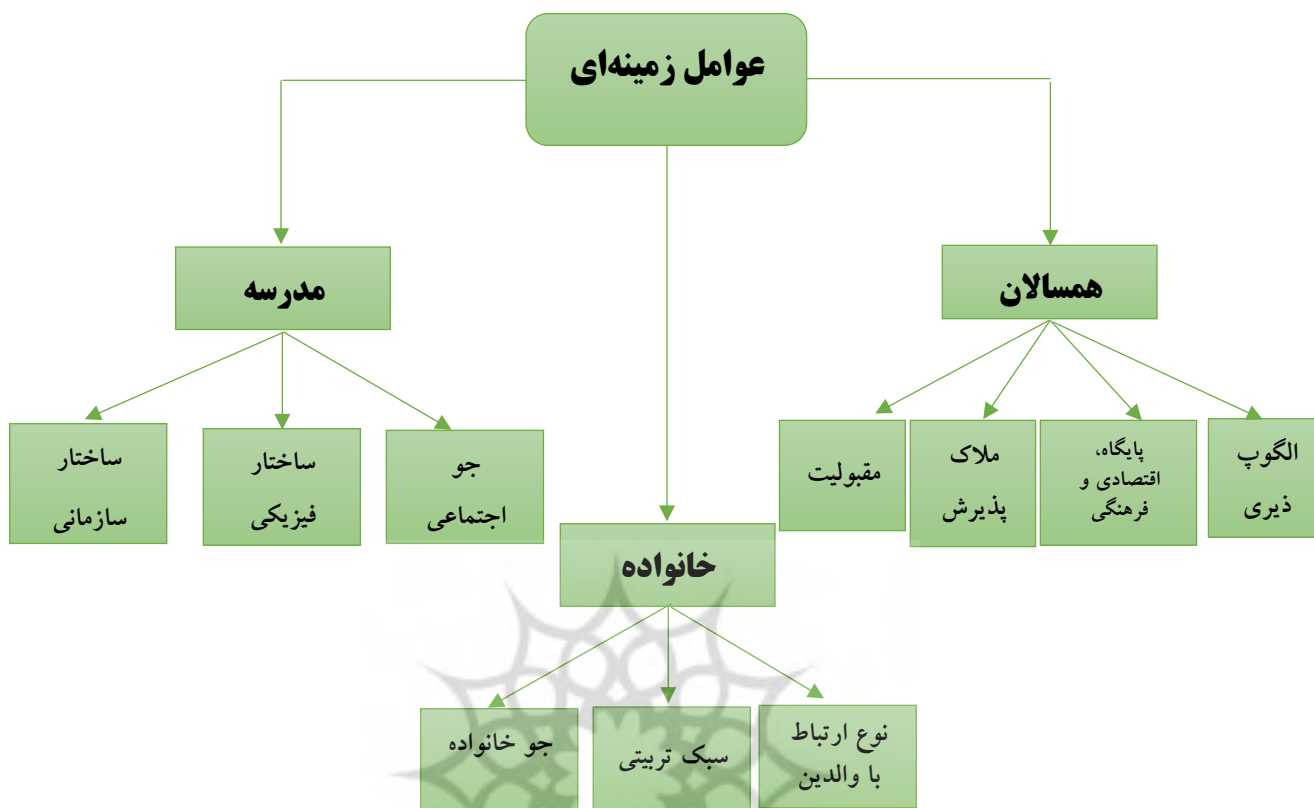
سؤال اول پژوهش: عوامل زمینه‌ای شکل‌گیری مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دوره دوم ابتدایی با محوریت برنامه درسی پنهان کدام‌اند؟

جهت تعیین اعتبار درونی، یافته‌های اولیه در اختیار مصاحبه‌شوندگان جهت بررسی و بازبینی قرار گرفت. برای تعیین قابلیت اطمینان از صاحب‌نظران و بازخوردهایشان استفاده شد، ضمناً جهت انتقال‌پذیری و تأییدپذیری در استخراج کدها و نمونه‌گیری دقت لازم به عمل آمد و از نظر اساتید بهره لازم گرفته شد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

شکل ۱.

عوامل زمینه‌ای شکل‌گیری مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دوره دوم ابتدایی با محوریت برنامه درسی پنهان

جدول ۲.

کدها (مفاهیم) شناسایی شده از مصاحبه با آموزگاران (مشارکت‌کنندگان) مربوط به سؤال اول پژوهش

مصاحبه	کدها
۱ م	وقت گذراندن با والدین، گفتمان با آرامش، متانت و احترام با والدین، کمک به والدین در انجام امور، ابراز علاقه به والدین، صحبت کردن با مهربانی، صبر و حوصله با والدین
۲ م	انتقادپذیر بودن در مقابل والدین، والدین و دوستان خود را مقابل هم قرار ندادن، صبور بودن با والدین، بحث استدلالی نکردن با والدین غیرمنطقی، توجه کردن به حرف‌های والدین منطقی
۳ م	میزان مقبولیت رهبر گروه، میزان تبعیت از رهبر گروه، میزان پیوند همسالان در گروه، میزان اثرگذاری دوستان از هم و بر هم در گروه، گرایش‌های مذهبی افراد در گروه
۴ م	ارزش‌های حاکم بر مدرسه، روش‌های اجرایی بخشنامه‌ها، فرهنگ موجود در مدرسه، نظارت مدیر و معاونان مدرسه بر عملکرد معلمان
۵ م	داشتن روابط عاطفی با والدین، پدرسالاری در خانواده، مادر سالاری در خانواده، ارزش‌های حاکم بر خانواده، توجه به نیازهای آموزشی فرزندان، توجه به نیازهای رفاهی فرزندان، شیوه‌های کنترل فرزندان، الگوهای رفتاری کلامی والدین، ارزش‌های مذهبی، فرهنگی والدین
۶ م	ارتباط بین کادر اداری و آموزشی، ارتباط بین کارکنان و دانش‌آموزان، ارتباط بین کادر آموزشی و دانش‌آموزان، ارتباط بین معلمان با هم، ارتباط بین والدین و کارکنان مدرسه، جو روانی، اجتماعی کلاس و مدرسه، ارتباط صمیمی و گرمی با فرزندان، تعیین مرزها و محدودیت‌های رفتاری برای فرزندان،
۷ م	نوع ابراز وجود در جامعه، نوع بیان احساسات، نوع پاسخ‌دهی به احساسات، نوع تصمیم‌گیری، انجام امورات تحصیلی، انجام مهارت‌های فردی، ایفای نقش جنسیتی، یادگیری‌های اجتماعی
۸ م	ملاحظات فرهنگی، اجتماعی و مذهبی در طراحی فضای مدرسه، رنگ‌آمیزی فضای مدرسه، کلاس و راهروها و دیوارها، انطباق فضای مدرسه با استانداردهای جهانی آموزش،

مصاحبه	کدها
نوع چیدمان میز و نیمکت، جنس نوشت‌افزار و کتب درسی، نوع مدرسه (دولتی، شاهد، تیزهوشان، غیرانتفاعی، نمونه مردمی و ...)، برخورداری از (کتابخانه، سالن و محوطه ورزشی، سایت اینترنتی، سالن اجتماعات و ...)، موقعیت جغرافیایی مدرسه (بالا شهر-پایین شهر-متوسط)	۹ م
روش مدیریت کلاس درس، سبک مدیریت مدرسه، تفویض اختیار و آزادی عمل به معلمان و دانش‌آموزان، برخوردهای تربیتی معلمان، برخوردهای تربیتی عوامل اجرایی مدرسه، سیستم پاداش و تقویت در مدرسه و کلاس درس، تنبیه دانش‌آموزان خاطی، نحوه اجرای قوانین و مقررات مدرسه	۱۰ م
بیان مثبت درخواست‌های خود برای فرزندان، مشخص نمودن معیارهای در مورد اینکه چه کاری قابل قبول است و چه کاری نیست، تقویت مثبت، تقویت منفی	۱۱ م
هوشمند بودن، برخورداری از موقعیت اجتماعی، بااستعداد بودن، شکل ظاهری (تیپ، مو، خوش‌تیپی و ...)، نوع پوشش (لباس، مد و ...)، زبان (تکیه‌کلام، سخنوری و ...)، انعطاف‌پذیری، خوش‌خلقی، محبوبیت، نفوذ در دیگران	۱۲ م
داشتن انتظارات کم از فرزندان، عدم مداخله در کارهای روزانه فرزندان، عدم صمیمیت با فرزندان، داشتن توقعات زیاد از فرزندان، اعمال تکنیک‌های انضباطی	۱۳ م
ارزش‌های حاکم بر گروه، وضعیت اقتصادی گروه، وضعیت فرهنگی گروه، تعداد دوستان در گروه، ویژگی‌های اخلاقی همسالان، ویژگی‌های اخلاقی، اجتماعی و فرهنگی رهبر گروه	۱۴ م
استفاده از تنبیه و تهدید برای برآورده شدن انتظارات، داشتن توقعات کم از فرزندان برقراری رابطه دوستانه‌ای با فرزندان	۱۵ م

جدول ۳.

دسته‌بندی مفاهیم شناسایی شده در قالب مقوله‌های اصلی و زیر مؤلفه‌های عوامل زمینه‌ای

مقاله اصلی (مؤلفه‌ها)	مفاهیم شناسایی شده (زیر مؤلفه‌ها)	مشارکت‌کنندگان
خانواده	نوع ارتباط با والدین - سبک تربیتی - جو خانواده	م ۱، م ۲، م ۵، م ۱۱، م ۱۳، م ۱۵
مدرسه	جو اجتماعی - ساختار فیزیکی - ساختار سازمانی	م ۴، م ۶، م ۸، م ۹، م ۱۰
همسالان	مقبولیت - ملاک پذیرش - الگوپذیری - پایگاه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی	م ۳، م ۷، م ۱۲، م ۱۴

مدرسه: (جو اجتماعی، ساختار فیزیکی و سازمانی)

مشارکت‌کننده (۸) بیان داشت که وضعیت ظاهری کارکنان مدرسه، نحوه ارتباط بین معلمان، نظارت مدیر و معاونان مدرسه بر مهارت‌های اجتماعی اثرگذار است.

مشارکت‌کننده (۶) نیز بر این باور بود که نحوه ارتباط بین معلمان، نحوه اجرای قوانین و مقررات مدرسه، ظاهر فیزیکی مدرسه، وجود امکانات آموزشی مدرسه، نوع چیدمان میز و نیمکت مدرسه تعیین‌کننده نوع مهارت‌های اجتماعی است.

همسالان: (مقبولیت، ملاک پذیرش، الگوپذیری و پایگاه اقتصادی و اجتماعی)

مشارکت‌کننده (۳) می‌گوید که در سنین نوجوانی، پذیرش در جمع دوستان، رفاقت‌ها و روابط بین فردی با همسالان اهمیت ویژه‌ای دارد.

خانواده: (نوع ارتباط با والدین، سبک تربیتی و جو خانواده)

یکی از مشارکت‌کنندگان می‌گوید (۱) «خانواده نقش مهمی در شکل‌گیری شخصیت کودک از ابتدای وجود دارد، زمانی که کودک در خانواده به دنیا می‌آید رشد و پرورش پیدا می‌کند و وارد محیط‌هایی با مقیاس بزرگ‌تر می‌شود لذا در این بین خانواده و نوع رابطه والدین با فرزندان نقش و کارکرد بسیار مهمی دارد.»

مشارکت‌کننده (۵) معتقد است که «کودک به‌شدت از والدین خود تأثیر می‌پذیرد. هر چه ارتباط والدین با فرزند بهتر و صمیمی‌تر باشد همانندسازی فرزند با والدین بیشتر می‌شود.»

مشارکت‌کننده (۱۳) نیز باور دارد که «سبک تربیتی، عامل اصلی جامعه‌پذیرشدن کودک در سال‌های حساس و اولیه زندگی است.»

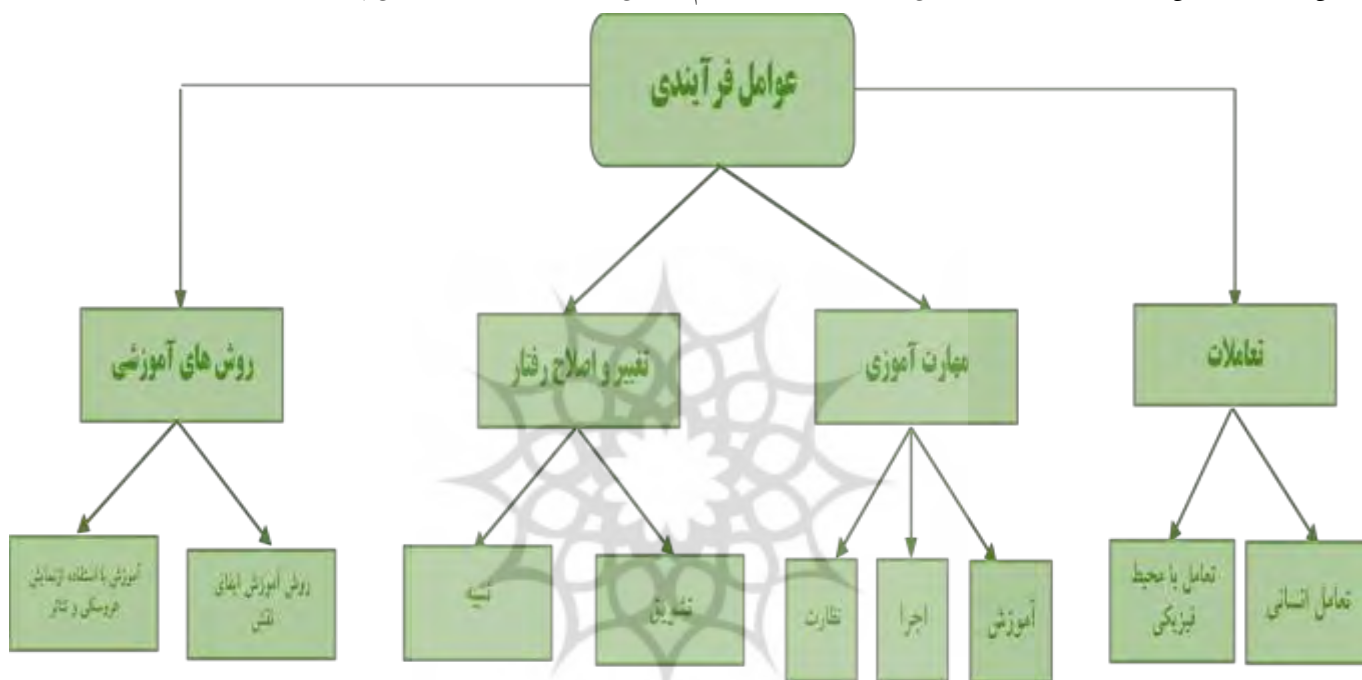
سؤال دوم پژوهش: عوامل فرایندی شکل‌گیری مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دوره دوم ابتدایی با محوریت برنامه درسی پنهان کدام‌اند؟

مشارکت‌کننده (۱۲) نیز ادعا می‌کند که کودکان از طریق سر مشق‌دهی اعمالی که قابل تقلید است بر یکدیگر تأثیر می‌گذارند.

مشارکت‌کننده (۷) بیان داشت که نوع و میزان رابطه با دوستان، تعداد دوستان صمیمی، وضعیت اقتصادی دوستان بر مهارت‌های اجتماعی تأثیر دارد.

شکل ۲.

عوامل فرایندی شکل‌گیری مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دوره دوم ابتدایی با محوریت برنامه درسی پنهان

جدول ۴.

کدها (مفاهیم) شناسایی شده از مصاحبه با آموزگاران (مشارکت‌کنندگان) مربوط به سؤال دوم پژوهش

کدها	مصاحبه
۱ م	اجرای تئاتر پیرامون مهارت‌های اجتماعی خارج از چارچوب برنامه درسی رسمی (رفتارهای تحصیلی، مهارت‌های تحصیلی، مهارت‌های یادگیری، مهارت‌های زندگی، قوانین و مقررات اجتماعی، کسب‌وکار در جامعه، شغل یابی، آداب و رسوم اجتماعی، آیین‌نامه انضباطی مدارس، خانه‌داری، کودکیاری، آشپزی، راهنمایی و رانندگی، آداب معاشرت در خانواده و جامعه، پرسشگری، ابراز وجود در جمع)
۲ م	محروم نمودن دانش‌آموزان از توجه عاطفی، نبود تعامل چهره به چهره، وجود کلاس‌ها و رفتارهای خشک و بی‌روح، محیط‌های مملو از تنش و استرس
۳ م	استفاده از دانش‌آموزان در خصوص ایفای نقش، پیرامون آموزش مفاهیم ایثار، بخشش، فداکاری، جرئت ورزی، حلی مسئله، قدرت تصمیم‌گیری، اعتمادبه‌نفس و سایر مهارت‌های اجتماعی برگرفته از محتوی برنامه‌های درسی رسمی (تاریخ، علوم اجتماعی، تعلیمات دینی، هدیه‌های آسمانی و...)
۴ م	عملیاتی کردن مهارت‌های اجتماعی خارج از چارچوب برنامه درسی رسمی (هویت‌یابی، رهبری، تصمیم‌گیری، حل مسئله، کنترل خشم، همنوایی گروهی، سازگاری اجتماعی و...) به‌واسطه ایفای نقش از طریق اجرای سرود، گردش علمی و بازدید
۵ م	انجام مهارت‌ها بدون اجبار و دادن پاداش، تکرار مهارت‌ها در مواقع دیگر روز یا در هفته‌های بعد و تقویت مثبت، فراهم نمودن محیطی مملو از آرامش و امنیت جهت بروز رفتارهای نیک و مثبت تقویت مهارت‌های درست،
۶ م	اجرای نمایش عروسکی پیرامون مهارت‌های اجتماعی خارج از چارچوب برنامه درسی رسمی (شغل یابی، آداب و رسوم اجتماعی، آیین‌نامه انضباطی مدارس، خانه‌داری، کودکیاری، آشپزی، راهنمایی و رانندگی، آداب معاشرت در خانواده و جامعه، پرسشگری، ابراز وجود در جمع)

مصاحبه	کدها
۷ م	تعامل دانش‌آموزان با آموزگاران، تعامل دانش‌آموزان با کادر اداری مدرسه، تعامل دانش‌آموزان با کادر آموزشی مدرسه
۸ م	مشاهده مهارت‌های دانش‌آموزان، مقایسه مهارت‌های دانش‌آموزان با هم از ناحیه معلم، مهارت‌ها را پس از توضیح از طرف معلمان انجام می‌دهند، تمرین مهارت‌ها در موقعیت‌ها و فرصت‌هایی که پیش می‌آید، تکرار فعالیت‌ها و نمایش‌ها زیر نظر مربی
۹ م	تعامل دانش‌آموزان با والدین، تعامل دانش‌آموزان با هم، تعامل با کودکان و اهل محله
۱۰ م	الگوسازی، انجام مهارت به صورت مستقل، اجرای مهارت
۱۱ م	آموزش مهارت، بحث در خصوص مهارت، افزایش حساسیت درباره مهارت، دادن آگاهی درباره مهارت
۱۲ م	حذف رفتارهای خرابکارانه، فراهم نمودن جو باز و منعطف در کلاس‌های درس و مدرسه، آموزش روش‌های آرام‌سازی و تنش‌زدایی در قالب کلاس داری میانه‌رو و رفاقت طلب
۱۳ م	رعایت آیین‌نامه انضباطی، رعایت مقررات مربوط به پوشش و حجاب، رعایت مقررات ورود و خروج مدرسه، رفتارهای اجتماعی مناسب با فرهنگ مدرسه، پایبندی به آداب جمعی
۱۴ م	عملیاتی کردن مهارت‌های اجتماعی خارج از چارچوب برنامه درسی رسمی (هویت‌یابی، رهبری، تصمیم‌گیری، حل مسئله، کنترل خشم، همنوایی گروهی، سازگاری اجتماعی و...) به واسطه ایفای نقش از طریق اجرای شرح حال‌نویسی، مسابقات ورزشی، علمی، فرهنگی، بازی‌های محلی، اردو و...
۱۵ م	اجرای نمایش عروسکی پیرامون مهارت‌های اجتماعی خارج از چارچوب برنامه درسی رسمی (رفتارهای تحصیلی، مهارت‌های تحصیلی، مهارت‌های یادگیری، مهارت‌های زندگی، قوانین و مقررات اجتماعی، کسب‌وکار در جامعه)

جدول ۵.

دسته‌بندی مفاهیم شناسایی شده در قالب مقوله‌های اصلی و زیر مؤلفه‌های عوامل فرایندی

مشارکت‌کنندگان	مفاهیم شناسایی شده (زیر مؤلفه‌ها)	مقوله اصلی (مؤلفه‌ها)
م ۷، م ۹، م ۱۳	تعامل انسانی - تعامل با محیط فیزیکی	تعاملات
م ۸، م ۱۰، م ۱۱	آموزش - اجرا - نظارت	مهارت‌آموزی
م ۲، م ۱۲، م ۱۵	تشویق - تنبیه	تغییر و اصلاح رفتار
م ۱، م ۳، م ۴، م ۶، م ۱۴، م ۱۵	روش آموزش ایفای نقش - آموزش با استفاده از نمایش عروسکی و تئاتر	روش‌های آموزشی

(مثلاً اگر کسی از تو بپرسد می‌خواهی بازی کنی، چه پاسخی می‌دهی؟) در خصوص مهارت‌ها مهم است.

مشارکت‌کننده (۱۱) نیز می‌گوید که طراحی تکالیف کلاس در جهت افزایش اطمینان، پذیرش، مشارکت بین دانش‌آموزان، اهمیت دادن به مهارت‌ها و دانش‌های گوناگون در شکل‌گیری مهارت‌ها اهمیت دارد.

تغییر و اصلاح رفتار: (تشویق و تنبیه)

مشارکت‌کننده (۲) می‌گوید که مکانیسم تشویق و تنبیه در تقویت و تثبیت مهارت‌ها در دانش‌آموزان از اهمیت بسزایی برخوردار است.

روش‌های آموزشی: (ایفای نقش و نمایش عروسکی)

مشارکت‌کننده (۶) بیان می‌دارد که روند شکل‌گیری مهارت‌های اجتماعی در مدرسه از طریق برنامه‌های رسمی در قالب محتوی کتب درسی و برنامه‌های غیررسمی مانند

تعاملات: (تعامل انسانی و تعامل با محیط فیزیکی)

مشارکت‌کننده (۹) می‌گوید که روابط دانش‌آموزان با هم، با اولیای آموزشی و با والدین روش‌های تشویق معلمان، نحوه گروه‌بندی و کلاس‌بندی دانش‌آموزان در کلاس درس بر مهارت‌های اجتماعی اثرگذار است.

مشارکت‌کننده (۱۳) نیز معتقد است که وجود امکانات آموزشی مدرسه، نوع چیدمان میز و نیمکت مدرسه، نوع رنگ‌آمیزی مدرسه و نحوه ارتباط رسمی بین کارکنان در شکل‌گیری مهارت‌ها در دانش‌آموزان نقش کلیدی دارد.

مهارت‌آموزی: (آموزش، اجرا و نظارت)

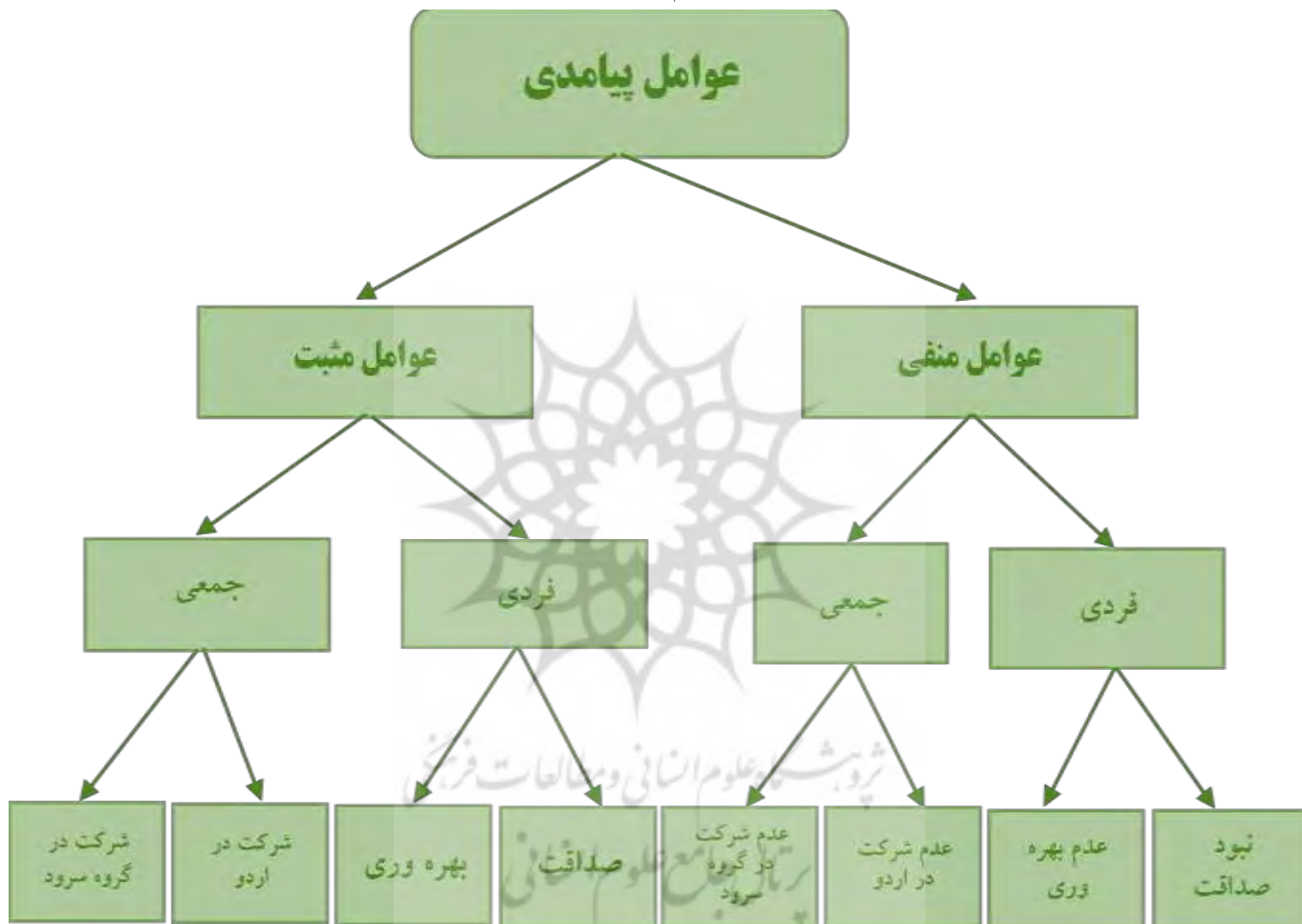
مشارکت‌کننده (۱۰) بیان می‌کند کمک کردن به دانش‌آموزان در به خاطر سپردن رفتارهای آشکار در موقعیت‌های مشخص

سؤال سوم پژوهش: پیامدهای شکل‌گیری مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دوره دوم ابتدایی با محوریت برنامه درسی پنهان کدام‌اند؟

فعالیت‌های فوق‌برنامه (اردو، بازدید، مسابقات ورزشی و علمی و فرهنگی، تئاتر) است. مشارکت‌کننده (۱۴) نیز می‌گوید که نشان دادن مهارت‌های اجتماعی از طریق نمایش عروسکی و ایفای نقش برای دانش‌آموزان به واسطه خودشان مهم است.

شکل ۳.

عوامل پیامدی شکل‌گیری مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دوره دوم ابتدایی با محوریت برنامه درسی پنهان

جدول ۶.

کدها (مفاهیم) شناسایی شده از مصاحبه با آموزگاران (مشارکت‌کنندگان) مربوط به سؤال سوم پژوهش

کدها	مصاحبه
افزایش خودپنداره، جرئت ورزی، موفقیت تحصیلی، رشد مهارت‌های تحصیلی، افزایش قدرت تصمیم‌گیری، مسئولیت‌پذیری، عزت‌نفس بالا	۱ م
عدم استقلال، عدم احترام به قانون، نبود آزادمنشی، عدم احترام به انسانیت، وظیفه‌شناسی، بله گفتن، فعال نبودن، بدخلقی پرخاشگری، عدم خردورزی، تلاش کمتر، نبود تفکر انتقادی، عدم توسعه دانش، انگیزش پایین عدم رشد شخصی	۲ م
عدم الگوپذیری درست از رسانه، عدم رشد قضاوت اخلاقی، منفعل در امور تحصیلی عدم هویت‌یابی، نبود صداقت	۳ م
کاهش خودپنداره، عدم جرئت ورزی، شکست تحصیلی، عدم رشد مهارت‌های تحصیلی، کاهش قدرت تصمیم‌گیری، عدم مسئولیت‌پذیری، عزت‌نفس پایین، کاهش قدرت حل مسئله، نبود وفاداری و تعهد، عدم رشد هیجان‌ات، عدم کنجکاوی،	۴ م

مصاحبه	کدها
۵ م	کاهش رفتار پرخطر، رفتار متناسب با سن، رفتار متناسب با جنس، توانایی در برقراری ارتباط، رشد علائق علمی، خلاقیت و ابتکار بالا،
۶ م	وظیفه‌شناسی، نه گفتن، فعال بودن، خوش‌خلقی، کنترل پرخاشگری، خردورزی، تلاش بیشتر، تفکر انتقادی، توسعه دانش، انگیزش بالا، رشد شخصی
۷ م	سازگاری اجتماعی، همنوایی گروهی، مشارکت جمعی، فعالیت گروهی، همدلی و همکاری جمعی، پایبندی به آداب جمعی، شرکت در همایش‌های علمی، شرکت در گردهمایی‌ها،
۸ م	عدم شرکت در انجمن‌های علمی، عدم شرکت در فعالیت‌های ورزشی، عدم شرکت در فعالیت‌های فرهنگی، عدم شرکت در فعالیت‌های علمی عدم شرکت در مراسم دینی، عدم شرکت در اردو، عدم شرکت در بازدیدها
۹ م	شرکت در سمینارها، شرکت در ورزش‌های دسته‌جمعی، شرکت در تشکلات دانش‌آموزی، شرکت در گروه سرود مدرسه، شرکت در تعاونی‌ها
۱۰ م	بهره‌وری، الگوپذیری درست از رسانه، رشد قضاوت اخلاقی، فعال در امور تحصیلی، هویت‌یابی، صداقت
۱۱ م	ناسازگاری اجتماعی، عدم همنوایی گروهی، عدم مشارکت جمعی، نداشتن فعالیت گروهی، عدم همدلی و همکاری جمعی، عدم پایبندی به آداب جمعی، عدم شرکت در همایش‌های علمی، عدم شرکت در گردهمایی‌ها
۱۲ م	شرکت در انجمن‌های علمی، شرکت در فعالیت‌های ورزشی، شرکت در فعالیت‌های فرهنگی، شرکت در فعالیت‌های علمی، شرکت در مراسم دینی، شرکت در اردو، شرکت در بازدیدها،
۱۳ م	عدم شرکت در سمینارها، عدم شرکت در ورزش‌های دسته‌جمعی، عدم شرکت در تشکلات دانش‌آموزی، عدم شرکت در گروه سرود مدرسه، عدم شرکت در تعاونی‌ها
۱۴ م	افزایش رفتار پرخطر، رفتار نامتناسب با سن، رفتار نامتناسب با جنس عدم توانایی در برقراری ارتباط، عدم رشد علائق علمی، نبود خلاقیت و ابتکار، عدم بهره‌وری
۱۵ م	افزایش قدرت حل مسئله، وفاداری و تعهد، رشد هیجانات، رشد کنجکاوی، استقلال رأی، احترام به قانون، آزادمنشی، احترام به انسانیت

جدول ۷.

دسته‌بندی مفاهیم شناسایی شده در قالب مقوله‌های اصلی و زیر مؤلفه‌های عوامل پیامدی

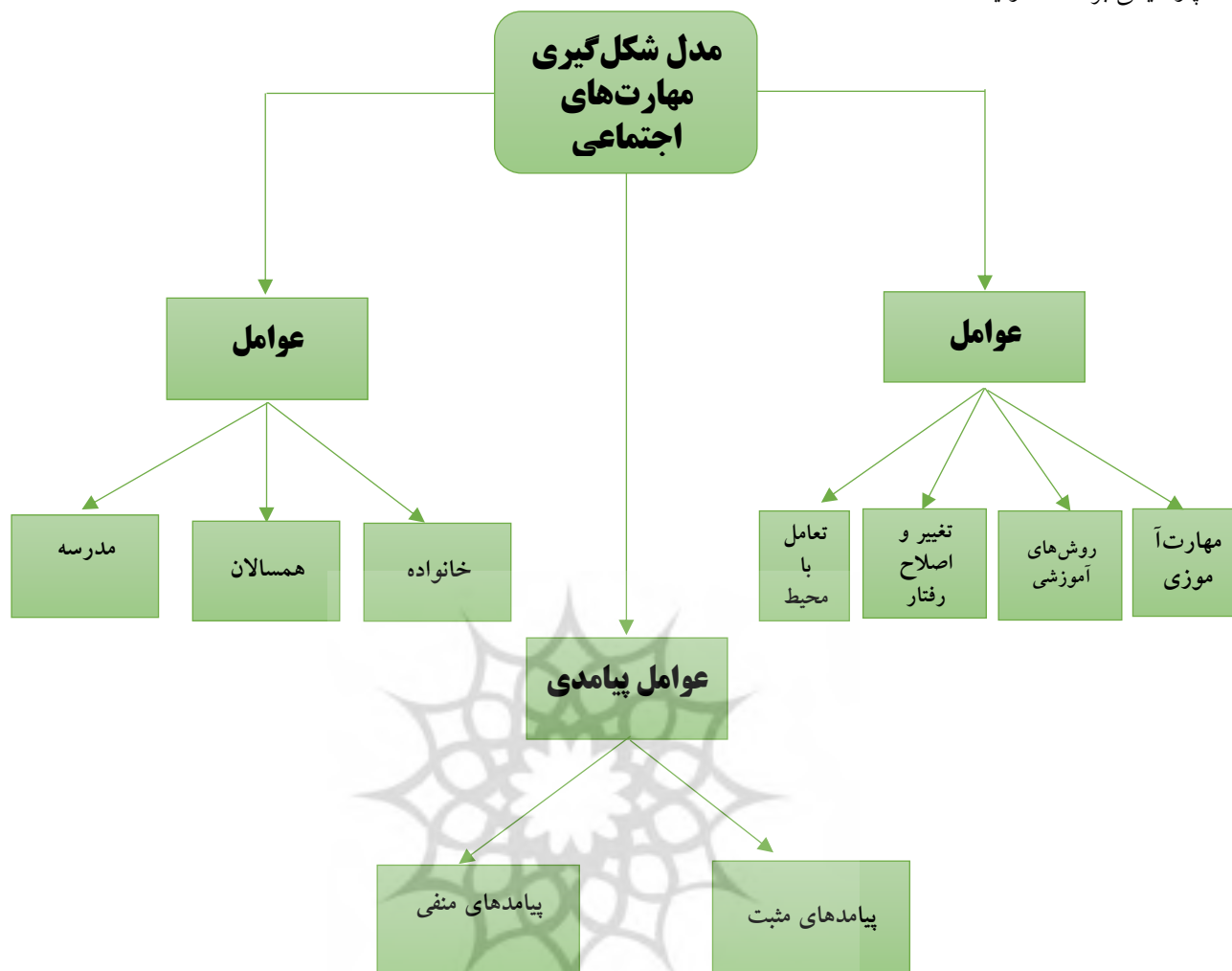
مشارکت‌کنندگان	مفاهیم شناسایی شده (زیر مؤلفه‌ها)	مقوله اصلی (مؤلفه‌ها)
۱۵ م، ۱۲ م، ۱۰ م، ۹ م، ۷ م، ۶ م، ۱ م	پیامدهای فردی مهارت‌های اجتماعی پیامدهای جمعی مهارت‌های اجتماعی	پیامدهای مطلوب (مثبت) مهارت‌های اجتماعی
۱۴ م، ۱۳ م، ۱۱ م، ۸ م، ۴ م، ۳ م، ۲ م	پیامدهای فردی مهارت‌های اجتماعی پیامدهای جمعی مهارت‌های اجتماعی	پیامدهای نامطلوب (منفی) مهارت‌های اجتماعی

پیامدهای مثبت: (فردی و جمعی) مشارکت‌کننده (۹) می‌گوید که نه گفتن، فعال بودن، خوش‌خلقی، کنترل پرخاشگری، خردورزی، تلاش بیشتر، توسعه دانش، انگیزش بالا، همدلی و همکاری جمعی و پایبندی به آداب جمعی، شرکت در همایش‌های علمی می‌تواند مصداق پیامدهای فردی و جمعی د (مثبت) مهارت‌های اجتماعی باشد.

پیامدهای منفی: (فردی و جمعی) مشارکت‌کننده (۳) نیز ادعا می‌کند که عدم استقلال، عدم احترام به قانون و منفعل در امور تحصیلی، ناسازگاری اجتماعی، عدم همنوایی گروهی و عدم شرکت در مراسم جزو پیامدهای منفی (فردی و جمعی) مهارت‌های اجتماعی است. مای کلی از مدل پارادایمی برخاسته از یافته‌ها با الهام از یافته‌ها و روابط بین مقولات اصلی با مفاهیم و نقش مهارت‌های اجتماعی به‌عنوان صفت متغیر مورد مطالعه در این بررسی آن را به‌عنوان پدیده محوری مدنظر قرار داده و مدل مفهومی بر پایه آن به شرح زیر ترسیم گردید.

شکل ۴.

مدل پارادایمی برخاسته از یافته‌ها

بحث

از آنجایی که یادگیری غالباً در موقعیت‌های خاص و دارای مختصات ویژه مانند کلاس درس، مدرسه، خانه، گروه همسالان می‌پذیرد لذا، یافته‌های پژوهش حاضر در خصوص سؤال اول، متأثر از رویکرد ابعادی، عاملی و سطح نگر بوده و بر اساس رویکرد ماهیتی در طبقه برنامه درسی پنهان به منزله زمینه قرار می‌گیرند. از سویی دیگر نیز با نتایج پژوهش‌های احسانگر (۱۳۹۸)، نجات (۱۳۹۸)، نعمتی (۱۳۹۳) و (Yu et al., 2023) از همسویی برخوردار است، چراکه به مقولات مدرسه، خانواده و همسالان در یافته‌های این تحقیقات و اثرگذاری آن‌ها بر مهارت‌های اجتماعی در دانش‌آموزان اشاره شده است.

بر اساس نتایج به دست آمده در سؤال دوم پژوهش، تعاملات، مهارت‌آموزی، تغییر و اصلاح رفتار و روش‌های

بر اساس نتایج به دست آمده در سؤال اول پژوهش، مدرسه، خانواده و همسالان به عنوان مقولات اصلی در عوامل زمینه‌ای استخراج شدند. مقوله اصلی مدرسه دارای مقولات فرعی؛ جو اجتماعی، ساختار فیزیکی و سازمانی است. مقوله اصلی خانواده؛ دارای مقولات فرعی؛ نوع ارتباط والدین با فرزندان، سبک تربیتی والدین و جو خانواده است. مقوله اصلی همسالان دارای مقولات فرعی؛ مقبولیت نزد همسالان، ملاک پذیرش از ناحیه همسالان، الگوپذیری از همسالان و پایگاه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی همسالان است. از عوامل زمینه‌ای هستند که در شکل‌گیری مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان تأثیرگذارند.

برقراری ارتباط و در مقوله فرعی جمعی در بخش پیامدهای منفی؛ عدم شرکت در تشکیلات دانش‌آموزی، تعاونی‌ها، فعالیت‌های فرهنگی، سمینارها، بازدیدها، فعالیت‌های علمی و دینی، اردو و گروه سرود مدرسه به‌عنوان عوامل تأثیرگذار در شکل‌گیری مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان استخراج شدند. با توجه به این‌که مدارس باید دانش‌ها، مهارت‌ها و ارزش‌ها را در اختیار دانش‌آموزان قرار دهد (کارکردگرایی) و هم‌چنین از طریق برنامه‌های درسی رسمی و پنهان خود به بازتولید روابط اجتماعی موردنیاز برای حفظ و تداوم سرمایه‌داری می‌پردازند و در این راه بر امری نظیر رقابت و ارزشیابی، اطاعت و انقیاد و امثال آن‌ها تأکید می‌نمایند (مارکسیستی) و به برخورد ناعادلانه و تبعیض‌آمیز با دانش‌آموزان، بر مبنای نژاد، توانایی تحصیلی، طبقه اجتماعی و یا جنسیت می‌پردازد (انتقادی) و شاگردان با توجه به برنامه درسی پنهان دست به مقاومت ذهنی زده، بر اساس آن به تعبیر و تفسیر امور می‌پردازند و فرهنگ خاص خود را شکل می‌دهند. ضمناً به دلیل این‌که برنامه درسی پنهان به انواع یادگیری‌های فراگیرندگان که از طرح سازمانی و طبیعی مدرسه، همچون از رفتارها، نگرش‌های مدرسان و مدیران نشئت می‌گیرد، اشاره می‌کند. لذا یافته‌های پژوهش حاضر در خصوص سؤال سوم متأثر از رویکرد کارکردنگر، ابعادی، سطح‌نگر و ماهیتی به‌منزله نتیجه است. از سمتی نیز با نتایج پژوهش‌های عموقدیری و همکاران (۱۳۹۹)، نعمتی (۱۳۹۳)، واعظ زاده اسدی (۱۳۹۳)، علیجان‌پور فوکلائی (۱۳۹۲)، علیخانی و مهرمحمدی (۱۳۸۴)، (Yu et al., 2023) و Antonia Casanova, 2020) از همسویی برخوردار است، چون در نتایج این تحقیقات به پیامدهای مثبت و منفی که در مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان در بعد فردی و جمعی به اشکال مختلف (به شکل پیامدهای قصد شده و نشده برنامه درسی پنهان) می‌توان متصور شد، به دقت اشاره شده است. این پژوهش نیز مانند هر کار تحقیقی دارای محدودیت‌هایی بود که می‌توان به محدود بودن مشکلات برقراری ارتباط با آموزگاران در مصاحبه‌های کیفی و گردآوری و جلب مشارکت پاسخ‌دهندگان در پرسشنامه‌ها و اطلاعات

آموزشی به‌عنوان مقولات اصلی در عوامل فرایندی استخراج شدند. مقوله اصلی تعاملات؛ دارای مقولات فرعی تعامل انسانی و تعامل با محیط فیزیکی است. مقوله اصلی مهارت‌آموزی دارای مقولات فرعی؛ آموزش، اجرا و نظارت است. مقوله اصلی تغییر و اصلاح رفتار دارای مقولات فرعی، تشویق و تنبیه است. مقوله اصلی روش‌های آموزشی دارای مقولات فرعی؛ روش آموزش ایفای نقش و آموزش با استفاده از نمایش عروسکی و تئاتر است که در قالب عوامل فرایندی در شکل‌گیری مهارت‌های اجتماعی موزان دخیل هستند.

چون برنامه درسی پنهان شامل انتقال ضمنی آن دسته از هنجارها، ارزش‌هاست که منتج از روابط اجتماعی مدارس و کلاس درس است (ژیرو، ۱۹۸۳) لذا یافته‌های پژوهش حاضر در خصوص سؤال دوم متأثر از رویکرد ابعادی، سطح‌نگر و عاملی بوده و بر اساس رویکرد ماهیتی در طبقه برنامه درسی پنهان به‌منزله فرایند قرار می‌گیرند و از طرفی نیز با نتایج پژوهش‌های عظیمی و سلیمانی (۱۴۰۰)، امرایی (۱۳۹۳)، فروتینان شهربابکی (۱۳۹۲)، کریمی (۱۳۹۱) و (Yu et al., 2023) همسو است، چراکه بر اساس یافته‌های این پژوهش‌ها، اثرگذاری تعاملات، مهارت‌آموزی، تغییر و اصلاح رفتار و روش‌های آموزشی در رشد مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان نقش مؤثری داشته است.

بر اساس نتایج به‌دست‌آمده در سؤال سوم پژوهش، عوامل پیامدی دارای دو مقوله اصلی پیامدهای مثبت مهارت‌های اجتماعی و پیامدهای منفی مهارت‌های اجتماعی است که هر دو مقوله اصلی شامل مقوله‌های فرعی فردی و جمعی است که به‌عنوان عوامل پیامدی در شکل‌گیری مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان استخراج شدند. در مقوله فرعی فردی در بخش پیامدهای مثبت؛ صداقت، خلاقیت و ابتکار بالا، فعال در امور تحصیلی، توانایی در برقراری ارتباط و رشد علائق و در مقوله فرعی جمعی در بخش پیامدهای مثبت؛ شرکت در تشکلات دانش‌آموزی، تعاونی‌ها، فعالیت‌های علمی، ورزشی، بازدیدها، گروه سرود، سمینارها، شرکت در اردو و فعالیت‌های فرهنگی، در مقوله فرعی فردی در بخش پیامدهای منفی؛ منفعل بودن، نبود صداقت، عدم رشد قضاوت اخلاقی و عدم توانایی در

عظیمی، سید امین و سلیمانی، نسیم. (۱۴۰۰). بررسی تطبیقی کتاب‌های علوم ابتدایی در ایران و روسیه با تمرکز بر مهارت‌های فرآیندی. پژوهش در نظام‌های آموزشی، ۱۵(۵۲)، ۱۰۰-۱۱۰.

علیجان‌پور فوکلایی، کلثوم. (۱۳۹۲). نقش برنامه درسی پنهان بر رشد اجتماعی دانش‌آموزان ششم ابتدایی. همایش ملی تغییر در برنامه درسی ایران، دوره ۱۲.

علیخانی، محمدحسین و مهرمحمدی، محمود. (۱۳۸۳). بررسی پیامدهای ناخواسته برنامه درسی پنهان فضای اجتماعی در دبیرستان‌های شهر اصفهان و ارائه راهکارهایی برای کاهش پیامدهای منفی آن. ماهنامه علمی-پژوهشی رفتار پژوهی، ۱۲(۱۲)، ۴۸-۳۹.

عموقدیری، مهسا؛ تجربه کار، مهشید و پوراحسان، سمیه. (۱۳۹۹). اثربخشی بسته آموزه‌های اجتماعی بر قضاوت اخلاقی و مهارت‌های اجتماعی. پژوهش در نظام‌های آموزشی، ۱۴(۵۱)، ۷۹-۶۱.

فتحی و اجارگاه، کوروش. (۱۳۹۳). اصول و مفاهیم اساسی برنامه‌ریزی درسی. تهران: علم استادان.

فروتیان شهر بابکی، فرزانه. (۱۳۹۲). بررسی رابطه برنامه‌ی فروتنان شهر بابکی، فرزانه. (۱۳۹۲). بررسی رابطه برنامه‌ی درسی پنهان با فرایند یادگیری دانش‌آموزان دختر پایه ششم ابتدایی نواحی چهارگانه‌ی شهرستان کرج. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز.

فلاح، سمیه و علیخانی، محمدحسین. (۱۳۹۶). بررسی پیامدهای قصد نشده (برنامه درسی پنهان) محیط اجتماعی دانش‌آموزان مقطع ابتدایی مدارس استثنایی دختر و پسر شهر یزد از دیدگاه معلمان. مطالعات روان‌شناسی و علوم تربیتی، ۳(۱)، ۱۶-۱.

مهرمحمدی، محمود. (۱۳۸۷). برنامه‌ریزی درسی: نظرگاه‌ها، رویکردها و چشم‌اندازها. مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی.

میرعرب رازی، رضا و اکبری، مهدی. (۱۳۹۵). بررسی آثار برنامه درسی پنهان مدارس و ارائه راهکارهایی برای کاهش اثرات منفی و افزایش اثرات مثبت. پژوهش‌های تربیتی، ۱۲(۵۱)، ۱۵۶-۱۳۹.

نادری، فرح؛ پاشا، غلامرضا و مکوندی، فرزانه. (۱۳۹۵). تأثیر آموزش مهارت‌های اجتماعی بر فردی، اجتماعی،

کمی و بوروکراسی اداری اشاره نمود. همچنین با توجه به اینکه مقوله‌ها و مؤلفه‌های اصلی و زیر مؤلفه‌های زمینه‌ای، فرایندی و پیامدی به استناد یافته‌ها و مدل نهایی پژوهش در شکل‌گیری مهارت‌های اجتماعی در دانش‌آموزان اثرگذاری خود را نشان داده‌اند، لذا پیشنهاد می‌شود به موارد ذیل در سازمان‌های آموزشی توجه خاصی مبذول شود.

الف) تمرکز روی عوامل زمینه‌ای (خانواده، مدرسه و همسالان) و زیر مؤلفه‌های پیش که زمینه‌ساز پیدایش مهارت‌های اجتماعی هستند. از طریق همایش، کارگاه‌های آموزشی، رعایت قوانین و مقررات و استانداردهای آموزشی در خصوص فضاهای آموزشی.

ب) استفاده از عوامل فرایندی (تعاملات، مهارت‌آموزی، تغییر و اصلاح رفتار و روش‌های آموزشی) و زیر مؤلفه‌های پیش که می‌تواند نقشی راهبردی در شکل‌گیری مهارت‌های اجتماعی داشته باشد. به‌واسطه همایش، کارگاه‌های آموزشی روش‌های فعال، عملیاتی و به‌روز آموزشی.

تعارض منافع

نویسندگان هیچ‌گونه تعارض منافی ندارند.

منابع

احسانگر، هنگامه. (۱۳۹۸). بررسی رابطه برنامه درسی پنهان با خلاقیت و رشد مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دوره ابتدایی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، برنامه‌ریزی درسی، دانشگاه خوارزمی.

حجتی، محمد؛ صائمی، حسن؛ شریعت نیا، کاظم و بیانی، علی‌اصغر. (۱۴۰۰). واکاوی مبانی و اهداف برنامه درسی آموزش مهارت‌های تفکر خلاق و انتقادی در دوره ابتدایی. پژوهش در نظام‌های آموزشی، ۱۵(۵۳)، ۵۸-۷۱.

حسین‌پور، سهیلا و حاج فتحعلی، الهه. (۱۴۰۱). بررسی میزان برخورداری دانش‌آموزان ابتدایی از مهارت‌های اجتماعی و اخلاقی شهروندی. فصلنامه آموزش و پرورش متعالی، ۲(۱)، ۶۰-۴۷.

دهقانی، مرضیه. (۱۳۸۹). تحلیل محتوای کتاب‌های درسی تربیت اجتماعی دوره ابتدایی بر اساس مهارت‌های اجتماعی از دیدگاه معلمان. نوآوری آموزشی، ۸(۳۱)، ۱۲۱-۱۴۸.

- Fallah, S. & Alikhani, M. H. (2016). Investigating the unintended consequences (hidden curriculum) of the social environment of elementary school students in special schools for girls and boys in Yazd from the teachers' point of view. *Studies in Psychology and Educational Sciences*, 3(1), 1-16. [In Persian]
- Fathi Vajargah, K. (2013). *Basic principles and concepts of curriculum planning*. Tehran: Alam Ostadan. [In Persian]
- Forutnian Shahr Babki, F. (2012). *Investigating the relationship between the hidden curriculum and the learning process of sixth grade female students in the four districts of Karaj*. Master's thesis, Faculty of Psychology and Educational Sciences, Islamic Azad University, Tehran Branch. [In Persian]
- Hojjati, M., Saemi, H., Shariatnia, K., & Bayani, A. A. (2021). Analyzing the basics and goals of the curriculum for teaching creative and critical thinking skills in elementary school. *Research in educational systems*, 15(53), 58-71. [In Persian]
- Hosseinpour, S., & Haj Fatali, E. (2022). Investigating the extent of elementary school students' social and moral citizenship skills. *Transcendental Education Quarterly*, 2(1), 47-60. [In Persian]
- Ito, T., Kubota, K., & Ohtake, F. (2022). Long-term consequences of the hidden curriculum on social preferences. *The Japanese Economic Review*, 2(3), 269-297.
- Mehrmohammadi, M. (2007). *Curriculum planning: viewpoints, approaches and perspectives*. Mashhad: Astan Quds Razavi Publishing House. [In Persian]
- Mir Arab Razi, R., & Akbari, M. (2015). Examining the effects of the hidden curriculum of schools and providing solutions to reduce the negative effects and increase the positive effects. *Educational Research*, 12(51), 139-156. [In Persian]
- Naderi, F., Pasha, G., & Makundi, F. (2015). The effect of social skills training on individual, social, aggression and self-expression of high school students at risk in Ahvaz city. *Journal of Science and Research in Psychology*, (33), 37-63. [In Persian]
- Nejat, J. (2018). Hidden curriculum and development of social skills. *Social Science Education Growth Quarterly*, 21(3), 13-18. [In Persian]
- Nemati, H. (2013). *A case study of the hidden curriculum resulting from the smartening of schools*. Master's Thesis in Curriculum Planning, Faculty of Psychology and Education, Tarbiat Moalem University, Tehran. [In Persian]
- Yu, W., Yao, W., Chen, M., Zhu, H., & Yan, J. (2023). School climate and academic burnout in medical students: a moderated mediation model of collective self-esteem and psychological capital. *BMC Psychology*, 11(1), 77. <https://doi.org/10.1186/s40359-023-01121-6>
- پرخاشگری و ابراز وجود دانش‌آموزان دبیرستانی در معرض خطر شهر اهواز. *مجله علم و پژوهش در روان‌شناسی*، (۳۳)، ۳۷-۶۳.
- نجات، جعفر. (۱۳۹۸). برنامه درسی پنهان و رشد مهارت‌های اجتماعی. *فصلنامه رشد آموزش علوم اجتماعی*، ۲۱ (۳): ۱۳-۱۸.

References

- Alijanpour Fuklaei, K. (2012). The role of hidden curriculum on the social development of sixth grade students. *National Conference on Change in the Curriculum of Iran, 12th period*. [In Persian]
- Alikhani, M. H. & Mehrmohammadi, M. (2005). Investigating the unwanted consequences of the hidden curriculum of the social space in Isfahan high schools and providing solutions to reduce its negative consequences. *Scientific-Research Monthly of Behavioral Research*, 12(12), 48-39. [In Persian]
- Amoghdiri, M., Tajrobekar, M., & Pourehsan, Sh. (2019). The effectiveness of the package of social teachings on moral judgment and social skills. *Research in educational systems*, 14(51), 79-61. [In Persian]
- Antonia Casanova, M. (2020). The Hidden Curriculum and Social Skills in Higher Education: A Systematic Review. *Journal of Education and Training Studies*.
- Azimi, S., & Soleimani, N. (2021). A comparative study of elementary science books in Iran and Russia with a focus on process skills. *Research in educational systems*, 15(52), 100-110. [In Persian]
- Chen, X., Zeng, G., Chang, E., & Cheung, H. Y. (2019). What Are the Potential Predictors of Psychological Capital for Chinese Primary School Teachers?. *Frontiers in Education*, 4. <https://doi.org/10.3389/educ.2019.00050>.
- Corbin, J., & Strauss, A. (2008). *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory* (3rd ed.). Los Angeles, CA: Sage Publications Inc.
- Dehghani, M. (2010). Analysis of the content of elementary social education textbooks based on social skills from the teachers' point of view. *Educational Innovation*, 8(31), 121-148. [In Persian]
- Ehsangar, H. (2018). *Investigating the relationship between hidden curriculum and creativity and social skills development of primary school students*. Master's Thesis, Curriculum Planning, Khwarazmi University. [In Persian]
- Elliott, S., & Gresham, F. (2005). Social skills intervention for children. *Behavior Modification*, 17(3), 287-313.